

## Nepoznato o poznatome ili o starome na nov način

(Ranko Matasović: *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb, 2008.)

Uobičajeno je prikaze opsežnijih tekstova započeti prezentacijom sadržaja. Knjiga kojoj je posvećen sljedeći osvrt po svome sadržaju ne odstupa od ostalih povijesnih gramatika pa ne bismo ništa novo rekli nabranjem dijelova: predgovor, uvod, poredbenopovijesna fonologija, poredbenopovijesna morfologija, hrvatski u dodiru s drugim jezicima. Sve je to, kao obvezatna sastavnica povijesne gramatike, očekivano i predvidivo. Međutim, već pomno iščitavanje autora proslava opominje nas da ćemo samo ozbiljno uranjajući u tkivo Matasovićevih analiza otkriti novost i jedinstvenost pogledâ na jezični razvoj, što je najvažnija kvaliteta ove knjige u odnosu na sve prethodne i istovrsne.

Autor u svome predgovoru, a prema uzusima znanstvenoga izlaganja, objašnjava motive i putove nastanka knjige, osvrće se na ranije objavljena djela drugih autora uvažavajući pri tome zasluge svojih prethodnika, upozorava na stupanj obrađenosti građe u dosadašnjim istraživanjima. Matasović posebno ističe činjenicu koja istodobno govori i o njegovu vlastitom prosedu i o znanstveničkome profilu. Točnije, izrijeком tvrdi da u knjizi „nema novih spoznaja“ i „teško je očekivati mnogo novih zamisli“. O svome pristupu pak veli da je pisao bez ve-

likih ambicija i da je knjiga pisana „više kao sinteza tuđih negoli kao rezultat vlastitih istraživanja“.

Gotovo upozorava čitatelju da neće ništa novo naći čitajući već poznato, skoro da ga opominje da ne gubi vrijeme. Unatoč autorovim opomenama, poznajući prethodno objavljena djela Ranka Matasovića, neizostavno polazimo ususret njegovoj poredbenopovijesnoj gramatici.

U prvom trenutku čitatelja iznenadi naslov. Gramatike toga tipa su – tradicionalno i u kroatistici i u inojezičnome jezikoslovlju – ili povijesne ili poredbene. Naziv povijesnoporedbena gramatika posljedica je pomaka u vizuri Matasovićevih analiza. Osnovna je Matasovićeva ideja da se hrvatski mora promatrati ne samo kao dio slavenskoga nego i indoeuropskoga jezičnoga kompleksa, da treba utvrditi veze baltoslavenskoga i praslavenskoga prema indoeuropskom, pa u tim relacijama proučavati povijest hrvatskoga.

Na početku svakako treba istaknuti autorove vrlo precizne definicije praslavenskoga, općeslavenskoga, predslavenskoga i baltoslavenskoga jezika. Središnje pitanje, kojemu Matasović prilazi krajnje oprezno, uvažavajući dosada postavljene teorije, jest podjela slavenskih jezika. On zapravo revidira ranije polazišta genetske klasifikacije jezika, pa i neka koja su ideološko-politički motivirana. Podjelu slavenskih jezika prikazuje shematski, pri čemu se vidi različit status južnoslavenskih jezika i njihova filijacija u odnosu na istočnoslavenske i zapadnoslavenske jezike. Proučavanje hrvatske tronarječne situacije navelo je autora da pretpostavi postojanje zapadnojužnoslavenskoga, a zatim i prazapadnojužnosla-

venskoga jezika iz kojega se razvijaju hrvatska i slovenska narječja, što je polazište svih ostalih analiza i u ovoj knjizi, a nezaobilazno i u svim daljnjim istraživanjima hrvatskih idioma.

Ističemo da u okviru istoga uvodnoga pogavlja čitatelj može naći zanimljivih povijesnih podataka o Slavenima, njihovoj pradomovini, o izvorima u kojima se Slaveni spominju, pa te stranice mogu biti zanimljive i onima kojima lingvistika nije struka.

Uvod donosi i opće podatke o nizu jezika, njihovim govornicima i rasprostranjenosti kao i o izvorima za proučavanje (litavski, latvijski, ruski, ukrajinski, bjeloruski, poljski, kašupski, lužički, bugarski, makedonski...).

U poglavlju *Poredbenopovijesna fonologija* autor prati razvoj glasova od indoeuropskoga do praslavenskoga i baltoslavenskoga i od praslavenskoga do hrvatskoga, i to uvijek s podacima o stanju u drugim slavenskim jezicima, što po prirodi stvari čini poredbenogramatički segment knjige. Povijesnoj gramatici u užem smislu svakako pripada prikaz fonoloških promjena u hrvatskome, koje Matasović promatra i u relaciji prema posljedičnim morfološkim inovacijama. U tome dijelu knjige uočava se neodvojivost poredbenoga i povijesnoga u tumačenju današnjega hrvatskoga fonološkoga sustava.

Ako u rezultatima fonoloških promjena postoji razlika između hrvatskih narječja, ona je uvijek naznačena premda autor tvrdi da se bavi štokavskim zbog njegova posebnoga statusa u odnosu na standardni jezik.

Kronologiju fonoloških promjena u hrvatskome dokumentira potvrdama iz tekstova različitih žanrova: epigrafskih, pravnih, nabožnih, ali i iz govora.

Posebnu pozornost autor je posvetio razvoju naglasaka. U kompliciranoj slici naglasnih mijena od praslavenskoga do hrvatskoga uspio je uočiti najvažnije etape i utvrditi osnove hrvatskoga štokavskoga četveronaglasnoga sustava.

Poglavlje završava izvrsnom sintezom o glavnim pravcima razvoja hrvatskoga fonološkoga sustava i kronološkim pregledom najvažnijih glasovnih promjena, što je posebno dragocjeno studentima i predavačima povijesti jezika.

*Povijesnoporedbena morfologija* koncipirana je u osnovi jednako kao i fonologija, što znači da je polazište indoeuropski, da se zatim obrađuje baltoslavenski i praslavenski period, a na kraju promjene praslavenskih oblika u hrvatskom. U obradi imenica sučeljene su paradigme pojedinih tipova deklinacije, u obradi glagola obrasci konjugacija, i to u praindoeuropskom, staroslavenskom, litavskom, latinskom i sanskrtu – u jednoj skupini, a u praslavenskom, staroslavenskom, ruskom, poljskom i hrvatskom – u drugoj skupini. Ako objašnjenje razvoja zahtijeva, uspoređuje se, posebno kod glagola, stanje u grčkom i hetitskom. Raspodjela u skupine napravljena je prema osnovnoj koncepciji, odnosno u skladu s autorovim stajalištem da opis svakoga jezika treba postaviti u perspektivu prema indoeuropskome i/ili praslavenskome.

I u ovome dijelu gramatike hrvatski se razvoj dokumentira primjerima i potvrdama iz različitih književnih i neknjiževnih tekstova te podacima iz dijalekata i govora.

Nešto su kraći i manje opsežni dijelovi knjige koji se bave ostalim promjenjivim i nepromjenjivim vrstama riječi, ali je i o njima sve relevantno rečeno i protumačeno.

Oblici promjenljivih riječi izloženi su tako da je vidljiva i svaka fonološka promjena, pa se na neki način repetiraju spoznaje iz poglavlja o fonologiji.

Impresionira matematička sustavnost u izlaganju obličkih mijena, vidljiva – između ostaloga – u redoslijedu padeža. Naime, autor odstupa od uobičajenoga nizanja N, G, D, A, V, L, I, a uspostavlja redoslijed N, A, V// G, Ab// D, L// I zbog toga što su glavne inovacije obuhvaćale padežne parove i zbog toga što su neki padeži sinkretizirani.

I to poglavlje završava tabličnim prikazom, odnosno kronološkim pregledom najvažnijih hrvatskih morfoloških inovacija, prema čemu autor zaključuje da se najveći broj promjena ostvario u 14. i početkom 15. stoljeća.

Iako se i ovdje osnovna crta hrvatskoga razvoja oslikava kao sinteza otprije poznatih činjenica, Matasović dodaje svoje komentare i rješenja ako ih može potkrijepiti argumentima. Međutim, ako u kroatistici postoje prijepori ili ako nema prihvaćenoga zaključka, kao u slučaju nastavka *-a* u Gmn imenica *a-* i *e-*vrste, onda samo obavještava o stanju u kroatističkoj literaturi. Njegov cilj očito nije da u ovoj knjizi dade konačne odgovore, izraženije je nastojanje da se upozori na neriješena pitanja.

Na kraju razmatranja o razvoju hrvatskoga fonetizma i oblika Matasović predlaže periodizaciju povijesti hrvatskoga je-

zika, gdje izdvaja četiri razvojne etape: zapadnojužnoslavenski: od 7. do 9. st.; starohrvatski: od 9. do 14. st.; srednjohrvatski: od 14. do početka 18. st.; novohrvatski: od 18. st. do danas.

Posljednji dio knjige *Hrvatski u dodiru s drugim jezicima* najviše će zanimati širu čitateljsku publiku, koja se jezikom ne bavi profesionalno. Matasović promatra hrvatski u odnosu na jezike koje su Hrvati zatekli na području naseljavanja, a onda prema jezicima s kojima su bili povezani zbog povijesnih kretanja (turski) ili s kojima su dijelili europski kulturni prostor (njemački, češki, ruski, mađarski, engleski). Tu će čitatelj saznati da su iz turskoga došle, između ostalih, riječi *tavan*, *kat*, iz arapskoga *bedem*, iz mađarskoga *lopov*, iz crkvenoslavenskoga *suprug*, *preljub*, *učenik*, iz njemačkoga *krumpir*, *škare*... Podatci te vrste uvijek izazivaju pozornost čitatelja zbog nenađenih i neočekivanih činjenica.

Veza s osnovnom temom knjige, a što zanima jezikoslovce profesionalce, ostvarena je etimološkim napomenama i uvođenjem kronologije posuđivanja, prema kojoj saznajemo vrijeme ulaska tuđice u hrvatski. Matasović razdvaja sloj posuđenica na regionalizme, supstandardni fond i leksik prisutan u standardnom hrvatskom.

Matasovićeva knjiga završava kazalom hrvatskih riječi, kazalom osoba i iscrpnom bibliografijom.

*Povijesnoporedbena gramatika hrvatskoga jezika* Ranka Matasovića opravdano se može kvalificirati kao sinteza dosadašnjih spoznaja, rezultata istraživanja i lingvističkih dostignuća. Matasovićev

osobni prinos povijesnojezičnim istraživanjima očituje se u sustavnom opisu razvoja fonologije i morfologije hrvatskoga jezika kao dijela slavenske i indoeuropske jezične zajednice i u originalnom tumačenju niza pojava omogućenim odabranim komparativnim pristupom. Samo vrstan poznavatelj etimologije i poredbene gramatike mogao je dosljedno izvoditi (matematičkim jezikom rečeno) hrvatske oblike iz praindoeuropskih začetaka, usporediti ih s oblicima srodnih jezika i pokazati njihov razvoj do suvremenoga stanja.

Prikazivači znanstvenih djela često završavaju svoje osvрте tvrdnjom da prikazana knjiga popunjava prazninu u određenom znanstvenom području ili disciplini. To bi se svakako moralo reći i za ovu knjigu, i to ne samo metaforički, nego doslovno. Ipak bi bolje odgovarala tvrdnja da Matasovićeve knjige ne može biti tek popuna ili dopuna, nego da je temelj i putokaz svim budućim povijesnim gramatikama ne samo hrvatskoga nego i drugih slavenskih jezika.

*Darija Gabrić-Bagarić*